

KONFERENSIYALAR COM

ANJUMANLAR PLATFORMASI

**XVIII RESPUBLIKA ILMIY-
AMALIY KONFERENSIYASI**

**YANGI DAVR ILM-
FANI: INSON UCHUN
INNOVATSION G'OYA
VA YECHIMLAR**

SENTYABR, 2026

ISSN 3093-8791

ELEKTRON NASHR:

<https://konferensiyalar.com>

Yangi davr ilm-fani: inson uchun innovatsion g'oya va yechimlar.
XVIII Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to'plami.
2-jild, 18-son (26-sentyabr, 2026-yil).– 182 bet.

Mazkur nashr ommaviy axborot vositasi sifatida 2025-yil, 8-iyulda
C-5669862 son bilan rasman davlat ro'yaxatidan o'tkazilgan.

Elektron nashr: <https://konferensiyalar.com>

ISSN: 3093-8791 (onlayn)

Konferensiya tashkilotchisi: "Scienceproblems Team" MChJ

Konferensiya o'tkazilgan sana: 2026-yil, 24-sentyabr

Mas'ul muharrir:

Isanova Feruza Tulqinovna

Annotatsiya

Mazkur to'plamda "Yangi davr ilm-fani: inson uchun innovatsion g'oya va yechimlar" mavzusidagi XVIII Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari jamlangan. Nashrda respublikaning turli oliy ta'lim muassasalari, ilmiy markazlari va amaliyotchi mutaxassislari tomonidan tayyorlangan maqolalar o'rin olgan bo'lib, ular ijtimoiy-gumanitar, tabiiy, texnik va yuridik fanlarning dolzarb muammolari va ularning innovatsion yechimlariga bag'ishlangan.

Ushbu nashr ilmiy izlanuvchilar, oliy ta'lim o'qituvchilari, doktorantlar va soha mutaxassislari uchun foydali qo'llanma bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: ilmiy-amaliy konferensiya, innovatsion yondashuv, zamonaviy fan, fanlararo integratsiya, ilmiy-tadqiqot, nazariya va amaliyot, ilmiy hamkorlik.

Barcha huquqlar himoyalangan.

© Scienceproblems team, 2026-yil

© Mualliflar jamoasi, 2026-yil

TIJORAT BANKLARIDAN BEVOSITA SOLIQLARNI UNDIRISH SAMARADORLIGINI MATEMATIK MODELLASHTIRISH ASOSIDA OSHIRISH YO'LLARI

Ergasheva Lobar Raxmatulla qizi

Toshkent amaliy fanlar univeristeti Phd., v.b dotesenti

Annotatsiya. Mazkur tezisda tijorat banklaridan bevosita soliqlarni undirish samaradorligini oshirish masalasi matematik modellash tirish yondashuvi asosida tadqiq etilgan. Tijorat banklarining moliyaviy natijalari, aktivlari, kredit qo'yilmalari, daromadlari hamda raqamli soliq ma'muriyatchiligi ko'rsatkichlarining bevosita soliqlar tushumiga ta'sirini baholashning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Tadqiqotda ekonometrik modellash tirish usullaridan foydalanib orqali bevosita soliqlar tushumini shakllantiruvchi asosiy omillarni aniqlash hamda kelgusidagi soliq tushumlarini prognozlash imkoniyatlari asoslangan. Shuningdek, matematik model natijalaridan foydalanib tijorat banklarining soliq majburiyatlarini monitoring qilish, soliq bazasini prognozlash va soliq undirish jarayonlarini raqamlashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, bevosita soliqlar, soliq undirish, matematik modellash tirish, ekonometrik model, regressiya, soliq bazasi, soliq ma'muriyatchiligi, raqamlashtirish, prognozlash.

WAYS TO ENHANCE THE EFFICIENCY OF DIRECT TAX COLLECTION FROM COMMERCIAL BANKS BASED ON MATHEMATICAL MODELING

Ergasheva Lobar Raxmatulla qizi

PhD, Acting Associate Professor, Tashkent University of Applied Sciences

Annotation. This paper examines the issue of improving the efficiency of direct tax collection from commercial banks using a mathematical modeling approach. It highlights the theoretical and practical aspects of assessing how commercial banks' financial results, assets, loan portfolios, revenues, and digital tax administration indicators influence direct tax receipts. The study identifies the key factors driving direct tax revenue and establishes a basis for forecasting future tax receipts through econometric modeling methods. Furthermore, based on the results of the mathematical model, scientific and practical proposals have been developed for monitoring commercial banks' tax obligations, forecasting the tax base, and digitizing tax collection processes.

Keywords: commercial banks, direct taxes, tax collection, mathematical modeling, econometric model, regression, tax base, tax administration, digitalization, forecasting.

DOI: <https://doi.org/10.47390/ya-dif-y2026v2i18/n17>

Kirish

Jahondagi rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, bank tizimi barqarorligini ta'minlashda tijorat banklarini bevosita soliqqa tortish metodologiyasini takomillashtirish muhim omil hisoblanadi. Xususan, foyda solig'i, daromad solig'i va boshqa bevosita fiskal instrumentlarni optimallashtirish orqali soliqqa tortishdagi nomutanosibliklarni bartaraf etish, qarz va kapital o'rtasidagi muvozanatni tiklash hamda banklarning haddan tashqari qarz hisobiga moliyalashtirilishini cheklash mumkin bo'ladi. Yevropa Ittifoqi, AQSh, Buyuk Britaniya, Yaponiya, Singapur, Xitoy kabi mamlakatlarda qo'llaniladigan kapitallashtirishning yetishmasligiga qarshi qoidalar (thin capitalization rules) aynan bevosita soliqlar orqali banklar faoliyatini tartibga solishga xizmat qiladi. Bu qoidalar foiz xarajatlarining soliqdan chegirilishi oqibatida yuzaga keladigan risklarni kamaytirib, kredit taklifi qisqarishiga yo'l qo'ymagan holda tijorat banklarining kapital bazasini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, bevosita soliqlarni takomillashtirish banklar moliyaviy barqarorligi va

makroprudensial siyosat samaradorligini oshiruvchi muhim mexanizmga aylanadi[17].

Jahon amaliyotida xalqaro moliya institutlari, ilmiy-tadqiqot markazlari va rivojlangan mamlakatlarda tijorat banklaridan undiriladigan bevosita soliqlarni takomillashtirish hamda ularni fiskal va makroprudensial siyosat bilan uyg'unlashtirish bo'yicha keng qamrovli tadqiqotlar amalga oshirilmoqda. Bu izlanishlarda asosiy e'tibor korporativ soliq tizimidagi qarzli va xususiy kapital moliyalashtirish o'rtasidagi soliq diskriminatsiyasini bartaraf etish, tijorat banklari faoliyatiga soliq yuklamasining ta'sirini empirik baholash va bank sektoridagi tizimli risklarni kamaytirishga qaratilgan soliq instrumentlarini takomillashtirish masalalariga qaratilgan. Shuningdek, Yevropa Ittifoqi, Yaponiya va AQSh kabi davlatlarda riskka, transaksiyalarga va marjaga asoslangan soliq sxemalarini joriy etish orqali tijorat banklaridan undiriladigan bevosita soliqlarning samaradorligini oshirish, davlat budjeti barqarorligini ta'minlash va bank tizimining moliyaviy barqarorligini mustahkamlash yo'nalishida amaliy natijalarga erishilmoqda.

O'zbekistonda soliq sohasida amalga oshirilayotgan izchil islohotlar soliq siyosatini takomillashtirish, soliq ma'muriyatchiligi samaradorligini oshirish, soliq yukini bosqichma-bosqich kamaytirish va hisobot tizimini soddalashtirishga qaratilgan bo'lib, mazkur jarayonlar tijorat banklari faoliyatini soliqqa tortish mexanizmlarini qayta ko'rib chiqish zaruratini keltirib chiqarmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risidagi PF-158-sonli Farmoni[18] hamda bank tizimidagi transformatsiya jarayonlarini jadallashtirishga oid islohotlar doirasida har bir tijorat bankida kapital va resurs bazasini mustahkamlash, foydalilik darajasini oshirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Bu esa o'z navbatida, tijorat banklaridan undiriladigan bevosita soliqlarning iqtisodiy ahamiyatini kuchaytiradi, ularning davlat budjeti daromad qismidagi ulushini oshirish va fiskal barqarorlikni ta'minlashdagi rolini yanada ahamiyatli qiladi. Shu bilan birga, soliqqa tortishdagi mavjud nomutanosibliklarni bartaraf etish, soliq mexanizmlarini makroprudensial nazorat vositalari bilan uyg'unlashtirish, soliq instrumentlarining bank faoliyati samaradorligiga ta'sirini baholash hamda soliq ma'murchiligining raqamli asosda takomillashuvini ta'minlash bugungi kunda ilmiy izlanishlarni talab etayotgan dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shu jihatdan, tijorat banklaridan bevosita soliqlarni undirishni takomillashtirish, milliy soliq tizimiga ilg'or xalqaro amaliyotni implementatsiya qilish va soliq orqali tartibga solishning samarali modelini yaratish mazkur dissertatsiya mavzusining amaliy va nazariy ahamiyatini belgilab bermoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-sonli "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risidagi, 2020-yil 12-maydagi PF-5992-sonli "2020-2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi Farmonlari, 2018-yil 31-maydagi PQ-3756-sonli "Imtiyozlar va preferensiyalar berish tartibini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi, 2019-yil 10-iyuldagi PQ-4389-sonli "Soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2020-yil 30-iyun kuni qabul qilingan "Tijorat banklarida korporativ boshqaruv to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi qarori hamda banklarni soliqqa tortish bo'yicha boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlar muhim o'rin tutadi. Mazkur dissertatsiya tadqiqoti mazkur normativ hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga muayyan darajada o'z hissasini qo'shadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda tizimli tahlil, statistik tahlil, taqqoslash, korrelyatsion-regression tahlil, ekonometrik modellashtirish va prognozlash usullaridan foydalanish taklif etiladi.

Tijorat banklaridan undiriladigan bevosita soliqlar hajmini natijaviy ko'rsatkich sifatida belgilab, unga ta'sir etuvchi asosiy omillar quyidagi ko'rinishda ifodalanishi mumkin:

$$Y=f(X_1,X_2,X_3,X_4)Y=f(X_1,X_2,X_3,X_4)$$

bu yerda:

Y – tijorat banklaridan undirilgan bevosita soliqlar hajmi;

X_1 – tijorat banklarining sof foydasi;

X_2 – bank aktivlari hajmi;

X_3 – kredit qo'yilmalari hajmi;

X_4 – banklarning daromadlari.

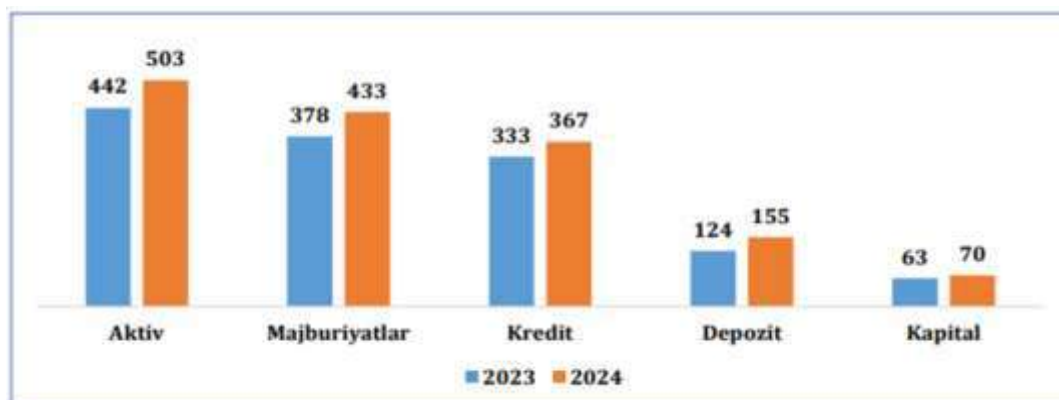
Mazkur bog'liqlikni ko'p omilli regressiya modeli orqali quyidagicha ifodalash mumkin:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \varepsilon$$

bu yerda β_0 – erkin had, β_1 – β_4 – tegishli omillarning natijaviy ko'rsatkichga ta'sir koeffitsiyentlari, ε – tasodifiy xatolik.

Mazkur modelning afzalligi shundaki, u tijorat banklarining moliyaviy faoliyatidagi o'zgarishlarning byudjetga tushadigan bevosita soliqlar hajmiga ta'sirini miqdoriy baholash imkonini beradi.

Tijorat banklarining foydasi ortishi, odatda, ularning soliqqa tortiladigan bazasining kengayishiga olib keladi. Shu sababli banklarning sof foydasi bevosita soliqlar tushumining muhim determinanti sifatida qaralishi mumkin. Shu bilan birga, bank aktivlari va kredit portfelining kengayishi ham bank operatsiyalari ko'lamini oshirib, moliyaviy natijalarga ta'sir ko'rsatadi.

3-rasm. Tijorat banklarining asosiy moliyaviy ko'rsatkichlari dinamikasi (trln. so'm)[19]

Sof foyda ko'rsatkichlari banklar faoliyati samaradorligi, aktivlardan foydalanish darajasi hamda ularning soliq to'lov qobiliyatini ifodalaydi. Shu bois mazkur ko'rsatkichlar tijorat banklaridan undiriladigan bevosita soliqlarning shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Banklar foydalilik darajasining yillar kesimidagi dinamikasini tahlil qilish orqali banklar foydasini soliqqa tortish darajasini aniqlash soddalashadi (1-jadval).

1-jadval

Tijorat banklari tomonidan 2019-2025-yil yakuni bilan olingan sof foyda hisobidan davlat ulushi bo'yicha budjetga dividend va ajratmalar tahlili[20]

Ko'rsatkichlar	2019-y.	2020-y.	2021-y.	2022-y.	2023-y.	2024-y.	2025-y.
Tijorat banklari sof foydasi (mlrd. so'm)	3 820	4 560	5 240	6 180	7 050	7 820	8 600
Davlat ulushi (%)	45	44	43	42	41	40	39
Davlat ulushiga to'langan dividend va ajratmalar (mlrd. so'm)	1 719	2 006	2 253	2 596	2 890	3 128	3 354

Soliq qonunchiligiga ko'ra, kredit tashkilotlarining soliqqa tortiladigan foydasini aniqlashda substandart, qoniqarsiz, shubhali va umidsiz kreditlar bo'yicha maxsus rezervlar chegiriladigan xarajatlar tarkibiga kiritilgan. Bunda faqat alohida omillarning ta'sirini emas, balki ularning kompleks ta'sirini baholash muhimdir. Masalan, bank aktivlari yuqori bo'lishi har doim ham bevosita soliqlar tushumining proporsional ravishda oshishini anglatmaydi. Chunki aktivlarning tarkibi, kreditlarning daromadliligi, muammoli kreditlar ulushi va xarajatlar darajasi bankning yakuniy moliyaviy natijasiga ta'sir qiladi.

Shuning uchun matematik model bank faoliyatining bir nechta ko'rsatkichlarini bir vaqtning o'zida hisobga olishi lozim.

Tadqiqot natijasida tijorat banklaridan bevosita soliqlarni undirish samaradorligini oshirish bo'yicha quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

tijorat banklarining moliyaviy ko'rsatkichlari asosida bevosita soliqlar tushumini prognozlashning ekonometrik modelini joriy etish lozim.

banklarning foydasi, aktivlari, kredit portfeli va daromadlari bo'yicha ma'lumotlarni integratsiyalashgan holda soliq bazasini avtomatik baholash mexanizmini shakllantirish maqsadga muvofiq.

matematik model asosida banklarni soliq risklari darajasi bo'yicha guruhlash va yuqori riskli subyektlarga nisbatan manzilli soliq monitoringini amalga oshirish mumkin.

sun'iy intellekt va Big Data texnologiyalaridan foydalanish orqali banklarning kelgusidagi moliyaviy natijalari hamda ulardan kutiladigan soliq tushumlarini prognozlash tizimini rivojlantirish lozim.

soliq organlari va tijorat banklari o'rtasida raqamli ma'lumot almashinuvini takomillashtirish orqali soliq majburiyatlarini hisoblash va nazorat qilishdagi inson omilini kamaytirish mumkin.

Xulosa

Tijorat banklaridan bevosita soliqlarni undirish samaradorligini oshirishda matematik modellashtirishdan foydalanish soliq siyosatini takomillashtirishning zamonaviy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Matematik va ekonometrik modellar yordamida banklarning moliyaviy ko'rsatkichlari bilan byudjetga undiriladigan bevosita soliqlar o'rtasidagi miqdoriy bog'liqlikni aniqlash, asosiy ta'sir etuvchi omillarni baholash va kelgusidagi soliq tushumlarini prognozlash imkoniyati yaratiladi.

Shuningdek, model natijalarini raqamli soliq ma'muriyatchiligi bilan integratsiyalash tijorat banklarining soliq majburiyatlarini avtomatik monitoring qilish, soliq risklarini oldindan aniqlash va byudjet tushumlarining barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Shu sababli tijorat banklaridan bevosita soliqlarni undirish tizimida matematik modellashtirish, raqamli

monitoring va prognozlash mexanizmlarini kompleks ravishda joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Adabiyotlar/Literatupa/References:

1. Бухадурова М.Н. Элементы депозитной политики коммерческого банка [текст]/ М.Н. Бухадурова// Вестник Национального университета Таджикистана. - Душанбе, 2011. - №10 (74). - С. 47-56 (1,0 п.л.);
2. Бухадурова М.Н. Организационные аспекты формирования и реализации депозитной политики коммерческого банка [текст]/ М.Н. Бухадурова/ЛЗестпик «Таджикистан и современный мир». - Душанбе, 2011. - №4 (29). - С. 23-34. (0,7 П.Л.); Статьи в других научных журналах и изданиях:
3. Бухадурова М.Н. Вклады населения как важный источник формирования ресурсного потенциала коммерческого банка [текст]/ М.Н. Бухадурова // Современные вопросы науки - XXI век: Сб. науч. тр. по материалам VII между'нар. науч.-практ. конф. (29 марта 2011 г.) - Тамбов, 2011. - Выпуск 7, - Часть 5. - С. 20-21 (0,2 п.л.);
4. Бухадурова М.Н. Оптимальная депозитная политика коммерческого банка и факторы ее определяющие [текст] / М.Н. Бухадурова // Известия Академии наук Республики Таджикистан. - Душанбе, 2011. - №3. - С. 89-93 (0,65 п.л.).
5. Гончаренко Л.И. Эволюционный аспект принципов налогообложения и налогового ад-министрирования банков // Труды Вольного экономического общества России. - 2009. - № 1 (том 106). - С. 84-90. - 0,4 п.л.
6. Гончаренко Л.И. Налоговое регулирование рынка деривативов в России: пути дальнейшего совершенствования // Финансы и кредит, - 2009. - № 7. - С. 47-56. - 1,0 п.л./Гончаренко Л.И., Галкин С.С. (вклад автора - 0,5 п.л.)
7. Гончаренко Л.И. Теоретические основы управления налоговыми рисками в деятельности банков // Вестник Финансовой академии. - 2008. - № 4, - С. 133-138. - 0,35 п.л.
8. Гончаренко Л.И. Налог на добавленную стоимость и операции банков по кредитованию и финансированию уступки права требования // Финансы и кредит, - 2008, - № 40. - С. 56-63.-0,8 п.л.
9. Гончаренко Л.И. Операции банков с драгоценными металлами: проблемы налогообложения и освобождения от НДС // Налоговая политика и практика. - 2008. - №> 8. - С. 44- 51.-0,75 п.л.
10. Гончаренко Л.И. ЕСН: современные проблемы и модели развития // Финансы и кредит. - 2005, - № 30. - С.25-32. - 1,2 п.л. / Гончаренко Л.И., Первякова Ю.Г., Иваиеева Ю.И. (вклад автора- 0,4 п.л.)
11. Гончаренко Л.И. Необходимость и порядок регистрации банковских счетов предприятий в налоговых органах // Финансы и кредит. - 2002. - JNa 10, - С. 15-20 - 0,6 п.л.
12. Гончаренко Л.И. Порядок предоставления коммерческими банками сведений о финансово- хозяйственной деятельности клиентов // Финансы и кредит. - 2002. * № 14. ->• С. 60-61. - 0,2 п.л,
13. Гончаренко Л.И. Налог на прибыль (доход) организаций: проблема выбора объекта об- ложения // Финансы. - 2001. - № 6. - С.31-33. - 0,4 п.л. / Гончаренко Л.И., Каллистова Ю.И, (вклад автора - 0,2 п.л.)
14. Гончаренко Л.И. Вопросы теории и практики налогообложения ценных бумаг // Финан^ сы. - 1999. - № 2. - С.25-28. - 0,6 п.л. / Гончаренко Л.И., Новиков Д.Ю. (вклад автора- 0,3 п.л.)

15. Гончаренко Л.И. Налогообложение доходов и операций коммерческих банков с ценными бумагами // Вестник Финансовой Академии. -1997. - № 4, -С.63-66. - 0,3 п.л.
16. Гончаренко Л.И. Секреты исчисления НДС // Российский экономический журнал - М., 1992,-№5,-с. 38-43.-0,5 п.л.
17. Celerier Claire, Thomas Kick, Steven Ongena (2018). Taxing Bank Leverage: The Effects on Bank Capital Structure, Credit Supply and Risk-Taking. <https://pdfs.semanticscholar.org>.
18. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-sonli "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida Farmoni. www.lex.uz
19. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. www.cbu.uz.
20. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlangan.

YANGI DAVR ILM-FANI: INSON UCHUN INNOVATSION G'OYA VA YECHIMLAR

XVIII RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI MATERIALLARI

2026-yil, sentyabr

Mas'ul muharrir: *F.T.Isanova*
Texnik muharrir: *N.Bahodirova*
Diszayner: *I.Abdihakimov*

Yangi davr ilm-fani: inson uchun innovatsion g'oya va yechimlar.

XVIII Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to'plami.
2-jild, 18-son (26-sentyabr, 2026-yil). – 182 bet.

Mazkur nashr ommaviy axborot vositasi sifatida 2025-yil, 8-iyulda
C-5669862 son bilan rasman davlat ro'yaxatidan o'tkazilgan.

ISSN: 3093-8791 (onlayn)

Elektron nashr: <https://konferensiyalar.com>

Konferensiya tashkilotchisi: "Scienceproblems Team" MChJ

Konferensiya o'tkazilgan sana: 2026-yil, 24-sentyabr.

Barcha huquqlar himoyalangan.
© Science problems team, 2026-yil.
© Mualliflar jamoasi, 2026-yil.